

Sexuella övergrepp på barn har under de senaste årtiondena uppmärksamats som ett allvarligt samhällsproblem. Innebär det samtidigt att brottsoffren får hjälp? Ninni Carlsson undersöker relationen mellan tystnad och talan och ser en konflikt mellan vad som är tillåtet och vad som är möjligt.

Den talande kroppen. Om samhällets beredskap att hantera sexuella övergrepp på barn

Ninni Carlsson

”Vad man icke kan tåga om, därom måste man tala.”¹

Sedan blev han glad igen och sade till mig att jag var den sötaste lilla flickan som han kände, men om jag talade om det för min mamma så skulle han döda mig, för han ville ha mig alldeles för sig själv. Ingen annan än han fick älska mig sa han och sedan gav han mig en puss mitt på rumpan fast den blodade så mycket.²

Detta är en artikel om ett brott och ett trauma som brottsoffret inte får tala om. Ändå tycks det vara livsavgörande att tala. På vilket sätt talar man då? Och var finns det utrymme att tala?

Under de senaste nio åren har jag arbetat i kvinnojouren Stödcentrum BEDA i Göteborg. Stödcentrum BEDA är ett av ett fåtal centra i Sverige med fokus på bearbetning av sexuella över-

grepp.³ Verksamheten, som drivs av kvinnor med personliga erfarenheter av sexuella övergrepp, bygger på hjälp till självhjälp och består av telefonjour, stödgrupper, konstnärligt skapande, diskussionsforum och utåtriktad bildningsverksamhet. Jouren har sedan starten blivit en allt mer livaktig mötesplats för samtal om flickors och kvinnors livsvillkor, upplevelser och möten med det omgivande samhället. Mer sällan har det funnits goda erfarenheter av hjälp och stöd efter sexuella övergrepp. De flesta beskriver att de saknat beskydd som barn och att de fått kämpa för sin bearbetning som vuxna. Hos Stödcentrum BEDA har det, ibland för första gången, blivit möjligt att avslöja övergreppen och uppleva igenkänning och bekräftelse från andra utsatta kvinnor.

Jag var med och startade BEDA 1995. Under de första åren som aktivist utbildade jag mig samtidigt till socialpedagog. Erfarenheterna från jourarbetet gav mig inspiration till en C-

uppsats i social omsorg som handlade om återhämtning och hjälp efter sexuella övergrepp.⁴ Jag fann då att samtliga kvinnor som jag intervjuade hade utsatts för olika typer av kränkningar från professionella hjälpare. De hade hindrats från att avsluta terapier, blivit ignorerade och tystade, utsatts för tvång och även för sexuella övergrepp. När de försökt vara kritiska hade det använts emot dem. Samtliga hade upplevt att den ursprungliga övergreppssituationen därigenom hade återskapats med sorg, vrede, vanmakt, uppgivenhet och inre splittring som följd.

Att det kan förhålla sig på det här sättet är egentligen inte förvånande. Min erfarenhet när jag arbetat inom vård, skola och omsorg, och när jag föreläst om sexuella övergrepp, är att de yrkesgrupper som förväntas göra anmälningar och möta brottsoffren sällan fått någon adekvat utbildning på området. De vet inte så mycket om utsatta människors behov och bär själva på obehag inför ämnet. Att ställa frågor och samtala om sexuella övergrepp är inget man som regel gör med barn eller med klienter. Inte ens när man misstänker att någon blivit utsatt.

Socialt stöd

För den som söker vetenskaplig kunskap om hur man på ett bra sätt kan hjälpa barnet eller den vuxne finns tyvärr inte så mycket att hämta, i alla fall inte bland svenska publikationer. Sedan 1970-talet bedrivs internationell forskning om övergreppens omfattning och konsekvenser. Olika behandlingsprogram har tagits fram efter erfarenheter från praxis och man har börjat studera trauma, minne och bearbetningsprocess.⁵ Vad brottsoffren behöver, hur de bemöts och i vilken utsträckning de får hjälp är däremot frågor som studerats mycket lite både i Sverige och internationellt. Undersökningar som gjorts

tyder på att stora brister finns inom olika länders välfärdssystem.⁶ När man tittar på studier om avslöjanden, professionell hjälp och relationers betydelse efter sexuellt våld kan man se att en dialog om övergreppen är central för upplevelsen av att få hjälp med att bearbeta traumat.⁷ Framför allt kvinnor har tillfrågats. Få studier har gjorts med män som respondenter.

Syftet med den doktorsavhandling som jag nu arbetar på är att skapa en grundläggande förståelse för vad socialt stöd innebär för kvinnor som varit utsatta för sexuella övergrepp under uppväxten, och hur omgivningen bidrar till eller försvårar bearbetningen av traumat.⁸ Avhandlingen har en kvalitativ karaktär på det sättet att subjekten, kvinnorna själva, och deras upplevelser står i fokus. En del av forskningsproblemet är att studera hur omgivningen bidrar till och hanterar avslöjanden om sexuella övergrepp. Tidigare studier och erfarenheter från självbiografiskt material, kliniska verksamheter och kvinnojourer visar att det är svårt att berätta rakt på sak. Berättandet är mera komplext än det kan tyckas vara. Avslöjandets existens är i sig också ett tecken på samhällets beredskap att hantera frågor om sexuellt våld mot barn. Var förekommer sådana berättelser? Var finns flickors och kvinnors talan och var finns flickors och kvinnors tystnad? Språket avslöjar vad som är möjligt eller omöjligt: närvarande eller frånvarande. I skrivna texter, i våra relationer med varandra kan vi avläsa om det finns en vilja och förmåga att se och ta itu med sexuella övergrepp.

Följande text är ett försök att använda genusvetenskaplig etik och moralfilosofi för att undersöka relationen mellan avslöjanden om sexuella övergrepp och samhällets beredskap att hantera sådana avslöjanden. Den handlar både om beredskap på en strukturell, statlig och

politisk nivå av normer, lagar och regler men också om en personlig nivå av relationer människor emellan. Jag har för avsikt att belysa en konflikt som tycks vara inbyggd i vårt samhälle och som handlar om att tiga eller tala. Mitt intresse handlar här om att förstå om, hur och var avslöjanden, socialt stöd och helande kan ske. Till min hjälp kommer jag att ha några begreppspar som förekommer inom genusvetenskap. Dessa är *inklusion – exklusion*, *rättvisa – omsorg* och *den Andre – den Samme*. Inklusion – exklusion används inom feministisk diskursetik och poststrukturalism och står för två centrala teman i 1900-talets feminism: tystnad och talan. Den feministiska diskursetiken har enligt filosofen Alison Jaggar beskrivit språkets och dialogens betydelse för frigörelse från förtryck.⁹ Den beskriver vad som sker när människor inbegrips (inkluderas) i eller utsluts (exkluderas) från diskurs och talan. Moralitet i form av rättvisa och omsorg har studerats bland annat av feministiska psykologer och filosofer, som Carol Gilligan, Marilyn Friedman, Anette Baier och Virginia Held. En av de första som i fransk filosofi tillämpat begreppsparet *den Andre – den Samme* på förtrycksrelationer var Simone de Beauvoir.¹⁰ Hennes definition hänsyftar på en grundläggande brist på ömsesidighet, solidaritet och vänskap som hon menar existerar mellan könen. Genom ojämlikheten i makt kan mannen definiera sig själv som subjektet (*den Samme*), som neutral norm, och definiera kvinnan som motsatsen, det annorlunda objektet. Kvinnan förpassas därigenom till en underordnad position som den avvikande *Andra*. Jag kommer i det följande att problematisera några frågeställningar i ljuset av dessa begrepp och visa hur de bildar en sammanhängande helhet i en diskussion om sexuella övergrepp.

Reträtt in i glömskan

Det är mycket svårt att avslöja vad som skett. Det finns en förövre, en förtryckare eller flera, som invaderar kroppen, belägrar den. Som en krigsherre deklarerar han äganderätt och fortsätter sedan att leva sitt eget liv där inne. Säger överslätande: ”Vi skall bara ha det lite mysigt”¹¹ och ”Det är bara jag som får älska dig.” Barnet kan inte förstå men vet att livet är i fara. Barnet vet: detta går inte att tala om. Det är en lag, en hemlighetslag.¹² Den följs av gåvor som ger tacksamhetsskuld, följs av övertalningar och hotelser. I den invaderade kroppen finns känslor inget barn kan leva med: vanmakt, äckel, skam, skuld. Då finns reträtt in i glömskan.¹³ Det uppstår separata världar – en nattvärld, en dagvärld. Separata kroppar – en huvudvärld, en huvudlös värld. Kroppen blir stum och död, levande begravd. Bortstött, exkluderad, utifrån och in. Därför går det inte att berätta.¹⁴

På samma gång har omgivningen svårt att förstå att något skett och frågar: Hur ser man att ett barn är utsatt? Vuxna som vill stödja känner äckel, vrede och vanmakt precis som barnet. Och när vuxna både saknar kunskaper och upplever smärta inför att ta itu med sexuella övergrepp får barn inte hjälp.¹⁵ Det finns vuxna som inte vill höra, som inte vill veta, när barn försöker berätta. De säger: ”Du ljuger. Sånt händer inte här.” De säger: ”Hur kunde vara så dum så du gjorde det för 25 öre?”¹⁶

Sexuella övergrepp har sedan slutet av 70-talet blivit uppmärksammat som ett socialt problem. Vuxna vet och erkänner idag att sexuella övergrepp innebär ett stort lidande för barnet, är skadligt och kan få livslånga konsekvenser. Det är också ett brott reglerat i svensk lag. Innebär det samtidigt att det finns en beredskap i samhället att hantera problemet? Ett sätt att få svar på den frågan är att undersöka om

sexuella övergrepp inkluderas i människors bild av verkligheten.

I en C-uppsats om lärares möjligheter att ta itu med sexuella övergrepp fann Inger Grahn att 61% av de tillfrågade kände till den generella omfattningen av sexuella övergrepp. Trots det hade 57% aldrig tänkt att en elev som hon eller han mött varit utsatt och 73% hade själva aldrig fått reda på eller avslöjat att en elev varit utsatt.¹⁷

Hur kan vi förstå?

Vintern 2001–2002 föreläste jag om förebyggande arbete mot sexuella övergrepp genom ett projekt inom Stödcentrum BEDA. Samtliga 160 grundskolor i Göteborg erbjöds en kostnadsfri informationsträff med samtal om den egna skolans möjligheter att bedriva förebyggande arbete. Endast 24 skolor tackade ja. Projektutvärderingen visade att på 21 av dessa skolor hade totalt inte fler än fyra anmälningar om sexuella övergrepp gjorts under de senaste fem åren.¹⁸ I flera personalgrupper uppgav man dessutom att elever som utsatts för sexuella övergrepp inte förekom på den egna skolan.

Aktuell forskning om övergreppens generella utbredning visar däremot att ca 400 barn på samma 21 skolor har varit utsatta eller kommer att bli det någon gång före 18 års ålder.¹⁹ Sådana erfarenheter vittnar om att sexuella övergrepp har fått en position som det marginaliserade, det avvikande, det Andra som sker någon annanstans, tillhör andras erfarenheter. Ett brott som företrädesvis begås av män och som innebär ett systematiskt förtryck särskilt mot flickor är därför en verklighet som fortfarande inte är erkänd.²⁰

En vanlig fråga jag får när jag föreläser om sexuella övergrepp är: "Hur kan man se på ett barn att det är utsatt?" Den är inte alldeles lätt att svara på eftersom barn reagerar på många

olika sätt. Brottsoffrets handlingar till följd av övergreppen har kallats konsekvenser, symptom, signaler, reaktioner.

Det har gjorts många vetenskapliga studier om dem men hittills har man inte kunnat hitta ett tydligt sexuellt övergreppssyndrom, en samling reaktioner som är gemensamma för alla utsatta barn. Problemet kompliceras av att den som varit utsatt kan ha svårt att förstå att de besvär hon lider av är orsakade av övergreppen. Det gör det svårt för henne att uttryckligen be om hjälp med bearbetning av traumat. Om barnet, och senare den vuxna kvinnan, inte avslöjar och det inte finns något enhetligt syndrom – hur kan omgivningen förstå och ge socialt stöd?

Förutsatt att hjälparen inte är rädd att hantera problemet kan det vara lättare att hjälpa en kvinna som uttryckligen avslöjar sina erfarenheter av sexuella övergrepp och ber om hjälp att bearbeta dem, än en som söker för olika skadeverkningar, som ångest, depression, ätstörningar eller missbruk. I det senare fallet blir hjälparens kunskaper om sexuella övergrepp och beredskap att hantera problemet av mycket större betydelse.

Fungerar det så i verkligheten, eller spelar andra faktorer in? Vad är mest tillåtet i vårt samhälle – en kvinna som talar aktivt om egna erfarenheter av sexuella övergrepp och hävdar sin rätt att inkluderas – eller en kvinna som talar passivt, som är mera blygsam i sin framtoning och antyder sin rätt att inkluderas men på ett sätt som vanligtvis definieras som något annat: som sjukdom, vansinne, missbruk, yrkeskarriär, konstnärskap? Jag skall förklara vad jag menar.

Att återuppstå

I en amerikansk doktorsavhandling av Phyllis Graham-Dickerson berättar 21 kvinnor om att

avslöja erfarenheter av sexuella övergrepp och vilken betydelse det fått för deras återhämtning och helande.²¹ Studien visar att kvinnors olika sätt att avslöja överensstämmer med det som kallats reaktioner eller konsekvenser. Att berätta rakt på sak beskrevs som det svåraste och mest skrämmande sättet. Det förutsatte att de upplevde sig helt redo.

Och varför var det så skrämmande? Ett viktigt skäl var att de tidigare hade försökt avslöja och mött personer som vägrat lyssna, uppmuntrat dem att glömma, inte trott dem eller som begått nya övergrepp mot dem. Men trots rädslan fann de andra vägar. De beskrev att de hade avslöjat hemligheten genom sitt beteende, genom fysiska symptom och känslreaktioner, men också genom konstnärligt skapande, musik, lyrik, dagboksskrivande, historier och liknelser. För några av dem var detta länge det enda sätt på vilket de kunde berätta om sitt trauma. När de senare kunnat avslöja aktivt och artikulerat var det livsavgörande för dem. Dess betydelse beskrevs med mycket starka ord. Det innebar att inte längre känna sig som ett offer. Det innebar befrielse, återuppståndelse från de döda och återfödelse. Det innebar att finna sig själv och kunna gå vidare i livet.

I ljuset av dessa kvinnors upplevelser framstår det uppenbara: att bli förnekad ett avslöjande innebär att bli förnekad sitt liv och sin identitet. Sådan förnekelse är en del av traumat i samband med sexuella övergrepp. Väsentliga delar av barnets verklighet, erfarenhet, kropp, behov, känslor och liv stöts ut, exkluderas, genom övergreppen och genom hemlighetslagen. Förövaren och omgivningen kuvar barnet till tystnad. Barnet blir stumt för att överleva. Att glömma traumat helt blir den yttersta tystnaden. Avslöjandet kan därför ses som ett sätt att göra sig delaktig, inbegripen, inkluderad. Hemligheten, som exkluderas av förövaren,

omgivningen och barnet självt, tränger sig hela tiden på. Avslöjandet blir motmakt. När det inte går att tala berättar kroppen på sitt eget sätt.

En mängd frågor lösgör sig och vill bli ställda i detta sammanhang. Av de sätt som en människa använder sig av för att berätta, vilket är mest effektivt: det aktiva, artikulerade eller det passiva? Vilket tas mest på allvar och hur tolkas, värderas och bemöts det av omgivningen? Bemöts det på skilda sätt av kvinnor och män? Frågorna kan ge oss svar på ifall en kvinna kan påverka andra människor att, tillsammans med henne, ta itu med det brott och trauma hon utsatts för.

Rättvisa och återuppriktelse

Ett område där vi kan avläsa samhällets beredskap att ta itu med sexuella övergrepp är det som rör tillämpningen av statens lagar och regler. Ett *rättsperspektiv* på moraliskt tänkande och handlande har människors jämlikhet eller jämlika respekt för varandra som standard.²² Den som blivit utnyttjad, förtryckt och skadad av en annan människa har, enligt den moral som dominerar västerländskt rättstänkande, rätt till så kallad retributiv rättvisa. I antologin *Justice and Care* definieras den så här av Marilyn Friedman:

Retributiv eller korrigerande rättvisa bygger på uppfattningen om att när någon lidit skada, skall åtgärder vidtas för att så långt som möjligt återställa det som skadats till sitt ursprungliga tillstånd, eller förhindra liknande skada från att uppstå igen, eller både och.²³

Detta innebär att varje individ skall kunna få återuppriktelse eller gottgörelse i juridisk mening, att det som gjorts fel mot henne rättas till.

Men återupprättelse måste föregås av rätten att bära vittnesmål om och anmäla det brott som begåtts mot den egna personen. Särskilt viktigt blir det vid sexuella övergrepp, då det sällan finns andra vittnen än offret och förövaren, och möjligheten till retributiv upprättelse blir beroende av om brottsoffret själv gör en anmälan. Avslöjandet är därför både en fråga om yttrandefrihet och en förutsättning för upprättelse i juridisk mening.

Hur skall vi då se på det faktum att det är näst intill omöjligt att få någon rättvisa vid sexuella övergrepp? De flesta utsatta barn avslöjar inte övergreppen och får ingen hjälp.²⁴ Svenska och internationella studier tyder på att brottsoffren faller bort i flera steg, över hälften i det första. Det är barn som inte avslöjar i nära anslutning till övergreppen. Många av dem berättar istället långt senare i livet, då de söker behandling eller deltar i en forskningsundersökning. Av den minoritet som ändå avslöjar är det omkring 6–12% som inrapporteras till myndigheterna. Dessa utgör 38% av anmälningarna till socialtjänst och polis.

Till myndigheterna görs också anmälningar till följd av att barnets reaktioner uppfattas som tecken på övergrepp (32%), dvs genom det passiva talet. I bara 1% av fallen är det till följd av att en förövare erkänt. 5% av polisanmälningarna går därefter till åtal, och i genomsnitt hälften av åtalen leder till fällande dom.²⁵ Det innebär att uppskattningsvis fyra promille av barnen, eller färre, får uppleva retributiv gottgörelse. Att det förhåller sig så här har också konstaterats av Sveriges Radios Ekoredaktion, som i en serie granskningar och nyhetsreportage under maj månad i år riktat allvarlig kritik mot socialtjänst, polis och domstolar. Barn som utsätts för misshandel och sexuella övergrepp har mycket små chanser att se sin sak rättsligt prövad, menade man.²⁶ Preskrip-

tionstiden för de flesta sexualbrott mot barn är dessutom så kort att rättvisa inte längre går att uppnå när brottsoffret nått vuxen ålder och förstår det hon tidigare inte kunnat eller vågat förstå. Två till tio år efter den dag barnet fyllt 15 år utgår preskriptionstiden och brotten blir juridiskt tillbörliga handlingar. I vems intresse ligger det? Ungefär samtidigt som brottsoffret förvandlas från ett beroende och maktlöst barn till en i juridisk mening ansvarsfull, mogen och stark vuxen medborgare är brottet hon utsatts för inte längre ett brott. När hon själv är förmögen att agera juridiskt är detta inte längre möjligt.

Anette Baier reser Carol Gilligans fråga om det finns en manlig bias i västerländsk, framför allt liberal-demokratisk moralteori – en partiskhet eller snedvridning som genomsyrar rättssystemet.²⁷ Det är en berättigad fråga. När det gäller sexuella övergrepp, ett brott som företrädesvis begås av män mot flickor, verkar rättvisan blind för viktiga sociala och juridiska värden. Jämlikhet och jämlik respekt som standard gäller inte här. De flesta utsatta kvinnor jag mött, i verkligheten och i texter, har inte fått uppleva någon juridisk återupprättelse. Det är till och med så att kvinnor som väljer att bryta tystnaden riskerar att själva bli definierade som brottslingar i rättssystemet.

Varningar om åtal för förtal har vid flera tillfällen under de senaste åren riktats mot medlemmar i Stödcentrum BEDA när de velat avslöja sina erfarenheter offentligt. Det har skett i samband med intervjuer i dagspress och TV, dokumentärfilmsproduktion och bokutgivning. Kvinnorna har, av redaktörer och advokater, uppmanats att dölja sin identitet eller förbjudits att nämna sådana fakta som kunnat röja förövarens identitet, såsom relation eller släktskapsförhållande. Den senaste i raden av sådana varningar eller hotelser riktas just nu

mot en kvinna som i kontakt med professionella inom området berättat vem som utsatte henne för sexuella övergrepp när hon var barn. I detta fall är förövaren en man som uppnått en etablerad och offentlig samhällsposition. Enligt brev från förövarens advokat riskerar hon åtal för ärekränkning, ett brott som täcker både förolämpning, förtal och grovt förtal. Böter eller fängelse och skadestånd kan bli följden av att hon beslutat sig för att bryta mot hemlighetslagen.

I en projektrapport från Stödcentrum BEDA berättar dessutom en medlem i föreningen att hon anmälts för förtal av förövaren – som var polis.²⁸ Kvinnan åtalades men blev friad i rätten. Sådana exempel visar att ett reellt hot om exklusion i form av frihetsberövande finns i relationen mellan kvinnor som vill avslöja sina erfarenheter och den svenska staten. Hotet begränsar brottsoffrets yttrandefrihet och juridiska ställning på ett dramatiskt och handgripligt sätt.

Också de hjälpare som finns runt brottsoffret riskerar att drabbas. Mammor som vill skydda sina utsatta barn från förövande fäder, och därför går under jorden med barnen, definieras av rättssystemet som umgänges-sabotörer. I en vårdnadstvist går vårdnaden då automatiskt över till den förälder som förvägrats umgänge med sitt barn, dvs till förövaren.

180 kvinnor i sällskap med barn är idag efterlysta av polisen, mammor som sannolikt riskerar fängelse när de upptäcks.²⁹ Både brottsoffer och hjälpare befinner sig därför i ett moment 22 när de vill berätta om och ta itu med sexuella övergrepp. Att skydda barn mot pågående övergrepp när myndigheter sviker är bara tillåtet när förövaren är dömd och övergreppen inte längre pågår. Att tala offentligt om egna erfarenheter av sexuellt våld är förtal

och ärekränkning så länge förövaren inte är dömd. Eftersom förövaren vanligtvis inte döms i nära anslutning till övergreppen, och senare *inte kan* dömas, blir avslöjanden och beskyddanden i praktiken något förbjudet.

Diskursiv öppenhet eller slutenhet

Filosofen Alison Jaggar för ett resonemang om feministisk diskursetik och behovet av diskursiv öppenhet mellan olika kulturella grupper, som går att applicera på avslöjandet av sexuella övergrepp. Hon skriver att alla samhällen utövar ett tryck på individerna med syfte att anpassa dem efter rådande antaganden och värden. Hot om uteslutning är den yttersta formen av sanktion som används i de flesta samhällen för att förstärka anpassningen, och därigenom säkra samhällets kulturella homogenitet. Genom att hindra individerna från alternativt tänkande kan rådande föreställningar bevaras. Begränsningar i yttrandefrihet och diskursiv öppenhet kan ske på två sätt: antingen genom att utesluta vissa individer eller genom att utesluta vissa ämnen från en dialog. Individernas rädsla för uteslutning avgör ifall samhället skall lyckas anpassa dem. Rädslan är relaterad till vilken typ av samhälle det handlar om.³⁰

Vid sexuella övergrepp är förövaren oftast en person barnet känner och har en relation till. Barnets beroende av personer i den omedelbara omgivningen är större ju yngre hon är. När och om hon skulle bryta mot hemlighetslagen och tala, riskerar hon att uteslutas från betydelsefulla, livsavgörande relationer. Traumat innebär därför ett mycket skrämmande hot om uteslutning men kan också uppfattas som en uteslutning i sig.

Exkluderande handlingar gentemot barnet som individ sker när hennes behov och välbefinnande ignoreras och när hennes kropps-

gränser och integritet invaderas. Genom invasionen utsätts hon för upprepade upplevelser av intensiv rädsla. Samtidigt sker ett exkluderande av en dialog om övergreppen genom att barnet på olika sätt fråntas sina möjligheter att uttala och ta sig ur sin situation. Förövaren och andra skuldbelägger och utövar påtryckningar för att hemlighålla övergreppen. Stöd och beskydd saknas från (icke förövande) föräldrar. Barnet är dessutom oförmöget att få andra att tro på henne när hon försöker berätta. Begränsningarna i diskursiv öppenhet sker således både genom uteslutning av individen *och* utslutning av ämnet. Det sker på flera nivåer: på individnivå från förövaren och den omedelbara omgivningen, och på strukturell statlig nivå som jag visat i exemplet rättvisa. Därigenom blir avslöjanden om sexuella övergrepp också politiska handlingar, med det talade språket som verktyg.

Barnet har inte tillgång till ord för det som sker under övergreppen. Det är inte ovanligt att förövaren hotar att döda flickan, någon närstående eller sig själv ifall hon berättar. Den tysta pakten, 'det här har inte hänt' omfattar ofta flera individer, också dem som inte deltagit men inte vill veta.

Citatet är hämtat från den skönlitterära antologin *Här bor jag*, författad av kvinnor som utsatts för sexuella övergrepp som barn.³¹ Boken beskriver vägen ut ur ordlöshet, tystnad och anpassning som en väg till det egna språket. På samma sätt beskriver Alison Jaggar vägen ut ur underordning.

En underordnad kvinna är inte stum för att hon är nöjd med att vara förslavad, utan för att hon saknar begrepp som skulle kunna beskriva den orättfärdighet hon är underkastad. Hon behöver ett språk som kan uttrycka hennes

skador, behov och strävanden. Språk är en of-fentlig, inte en privat konstruktion och dess frånvaro likaså. Ingen ensam individ kan skapa ett nytt språk, det måste ske kollektivt, tillsammans med andra underordnade kvinnor. När andra delar hennes perspektiv eller stödjer hennes frigörelse, blir det möjligt att utveckla en motsatt, bekräftande och emancipatorisk identitet.

Jaggars recept för en global diskursiv feministisk etik som visar respekt för skilda kulturella grupper är en dialog baserad på jämlikhet, öppenhet, inklusivitet, lyssnande, empatiskt gensvar, personlig vänskap och ett engagemang för att hantera maktobalanser. En viktig fråga i sammanhanget är om det existerar en sådan öppen diskurs i Sverige idag kring erfarenheter av sexuella övergrepp. Kan ett poststrukturalistiskt perspektiv kanske hjälpa oss här?

På olika nivåer i ett samhälle kan vi avläsa inkluderande eller exkluderande processer: i texter, i relationer och samtal mellan människor, i politiska sammanhang. Språket avslöjar vad som är möjligt eller omöjligt, närvarande eller frånvarande. Språket är kopplat till kunskap och makt och så snart en universell sanning definieras sker ett exkluderande. Varje gång vi försöker definiera något finns undantag. Exkluderanden markerar var gränserna finns och vilket seende som hålls utanför, som inte tillåts vara där. Men det fungerar aldrig riktigt, det exkluderade uppträder på nytt, om och om igen. Vid gränsen mellan det inneslutna och det uteslutna finns platser, håligheter där det sker motstånd, där det uteslutna läcker in. Varje absolut sanning resulterar i att någon protesterar: "Det är inte min definition. Det gäller inte mig."³²

Brottsoffrens frånvarande identiteter och röster, i den svenska skolan, i det rättsliga systemet, i massmedia, blir tecken på vårt sam-

hålles exklusion av sexuella övergrepp såsom något vi har lov att kännas vid och tala om. I vilka andra sammanhang och nivåer den verkar, och var platserna för motstånd finns, är mig veterligen inte utrett eller beskrivet, varken empiriskt eller teoretiskt. Kroppen och dess handlingar är *en* gräns där det exkluderade sipprar igenom. Kroppen talar utan att ha sagt någonting. Genom kroppen läcker våldserfarenheten ut och hävdar sin rätt att inkluderas.

Ett poststrukturalistiskt perspektiv förtydligar därför hur vi kan gå tillväga för att – genom det inkluderade – upptäcka vad som är exkluderat och gjort till det Andra, det avvikande och främmande. Ett sådant perspektiv pekar samtidigt på faran med universella definitioner av socialt stöd. Generaliserbara empiriska resultat är inte eftersträvansvärda, eller möjliga, eftersom de gör anspråk på universella sanningar, som i sin tur är exkluderande. I den stund vi definierar vad som är ett universellt socialt stöd kommer det att finnas undantag. Kvinnor kommer att uppleva: ”Det gäller inte mig”. Däremot blir det omöjligt att ta hänsyn till och visa respekt för individuella definitioner, om vi inte tillåter och möjliggör avslöjanden. Ett gemensamt ansvar för att aktivt inbegripa och inkludera blir förutsättningen för en öppen diskurs om sexuella övergrepp. Utan att tillåta och möjliggöra avslöjanden kan vi inte få kännedom om de individuella behoven av socialt stöd. Empiriska belägg finns för betydelsen av en sådan öppen diskurs. Möjligheten till avslöjanden ökar när vi vågar samtala och fråga om erfarenheter av sexuella övergrepp.³³

Omsorgens moralitet

Försöken att avslöja kan uppfattas som rop både på rättvisa och omsorg. Den juridiska rätt-

visan, som den definieras inom dominerande västerländskt moraltänkande och som jag använt den i resonemanget ovan, ligger på en generell nivå – den handlar om lagar och regler. I den juridiska upprättelsen ligger behovet av att återta makt; makt över vad som var verklighet för barnet men som blev dolt, tystat eller förvanskat; makt att flytta över ansvar till den som bar ansvar. Återtagande av makt sker genom bekräftelse från samhället. Det handlar om att bli trodd och bekräftad.

Men rättvisa hör inte bara hemma i regler och lagar på en statlig eller politisk generell nivå. Det är också en moral som behövs i personliga relationer mellan människor. Mänskligt socialt liv omfattas såväl av förmågan att hjälpa, bry sig om och vårda, som av förmågan att skada, utnyttja och förtrycka andra. Det är en moraliskt betydelsefull förmåga att kunna agera utan att dominera eller utestänga människor. Om den juridiska rättigheten att avslöja sexuella övergrepp därför kommer på skam på en institutionell nivå är det berättigat att fråga om vårt samhälle är förmöget att ge individen rätt på en personlig nivå.

Är människor i personliga relationer förmögna att tro på avslöjanden om sexuella övergrepp? Några större kvantitativa undersökningar av detta har ännu inte gjorts. De kvalitativa studier jag refererat till tidigare i denna artikel visar att svaret på den frågan är både ja och nej. En del människor har en beredskap att ta emot och lita på avslöjanden om sexuella övergrepp, andra har det inte. Ur ett feministiskt perspektiv på etik är samtidigt en annan fråga om upprättelse nödvändig. Också den handlar om mötet med andra människor i personliga relationer.

Allt fler, särskilt feministiska filosofer kräver att ett rättviseperspektiv måste kompletteras med ett *omsorgsperspektiv*. Rättvisa är bara en

dygd bland många: ”omsorg är det nya inordet.”³⁴ I omsorgsbegreppet, som det används av feministiska filosofer och psykologer, ligger individens upplevelse av anknytning till, tillgivenhet för, beroende av, samhörighet, medkänsla och gemenskap med andra människor. Det finns en ömsesidighet i omsorgens moralitet och det är det unikt personliga hos varandra vi uppskattar, värderar och tolererar genom att känna och visa omsorg för varandra. Vi handlar med omsorg eftersom andra människors välbefinnande angår oss personligen.

Omsorg beskrivs av Virginia Held som det mest grundläggande moraliska värdet: ”I realiteten, grundat i empiri, kan man påstå att liv utan omsorg överhuvudtaget inte är möjligt.”³⁵ Jag har i min tidigare nämnda C-uppsats visat att stöd i form av omsorg från andra människor är nödvändigt för att kunna återhämta eller frigöra sig från sexuella övergrepp. De intervjuade kvinnorna värdesatte egenskaper hos hjälparen som motsvaras av det feministiska omsorgsperspektivet. Genom kontakten med en annan människa i en vänskaplig, äkta relation där det fanns utrymme för dialog om övergreppen, blev frigörelse möjlig.

Könad ansvarspraktik?

Mitt pågående avhandlingsarbete kan beskrivas som en studie i etiskt handlande. Ett syfte är att undersöka hur människor i det omgivande samhället bemött flickans och den vuxna kvinnans behov av att bearbeta och frigöra sig från sexuella övergrepp. Sett genom utsatta kvinnors upplevelser får vi en bild av vilken etik som råder och vem som ges (och tar) ansvar för att möta en annan människas erfarenheter av sexuellt våld.

Carol Gilligan har studerat moraliskt omdöme och handling ur ett genusperspektiv och funnit att moralitet är könad.³⁶ Det finns en

skillnad i hur kvinnors och mäns etiska perspektiv är strukturerade. Gilligan utmanar traditionellt tänkande kring människans moralutveckling, främst företrätt av psykologen Lawrence Kohlberg och har fått stort inflytande inom feministisk moralfilosofi. Kohlbergs teori om sex steg mot *ett* moraliskt moget perspektiv grundar sig på manlig bias, skriver Gilligan. Hon frågar sig varför kvinnor sällan når högre än det tredje steget i utvecklingsprocessen, medan män vanligtvis når steg fyra eller fem.

När Kohlberg skapade sina kategorier var det utifrån studier där bara män ingick. I Gilligans studier av moral ingick istället både kvinnliga och manliga informanter. Hon fann att det fanns två skilda moraliska perspektiv – ett rättsperspektiv och ett omsorgsperspektiv. Den standardiserade manliga rösten, rättsperspektivet som uttrycks inom dominerande moralpsykologi, bygger på moraliska omdömen om abstrakta hypotetiska fenomen. Omsorgsperspektivet innebär istället ett fokus på hur människor uppfattar moraliska konflikter och val i sina egna liv, och har av Gilligan benämnts *the different voice*. Hon fann båda dessa perspektiv i sina studier, men att kvinnor och män, när de resonerar kring etiska konflikter och val i sina egna liv, tenderar att fokusera olika. Män riktar in sig på rättsperspektivet, medan kvinnor i högre grad anlägger ett omsorgsperspektiv. Detta har kallats *the gender difference hypothesis*. Gilligans teori är att perspektiven inte står i motsats till varandra. De tyder istället på olika sätt att organisera grundelementen för moraliska överväganden: för sig själv, andra och relationen däremellan.

Hypotesen om en könsskillnad i moraliskt tänkande är omtvistad och ett flertal kritiker pekar på motstridiga empiriska resultat. Haan exempelvis, fann visserligen två moraliska röster bland sina informanter, men de var lika

utbredda bland både kvinnor och män. Friedman menar att begreppet könad moralitet skall uppfattas som att det finns skilda normer för vad som är passande beteenden för kvinnor och män och att de är grundade i vår historiska uppdelning av arbetsuppgifter i samhället. Män har sysslat med att styra och reglera social ordning och offentliga institutioner, medan kvinnors uppgift har varit att upprätthålla privata personliga relationer. Därigenom finns en upplevd skillnad i samhället kring vilka engagemang och beteenden som anses vara normala, lämpliga och förväntade av varje kön. I stereotyper om kvinnligt och manligt ingår därför förväntningar om att bry sig om andras välbefinnande (kvinnor) respektive utöva dominans och kontroll (män). Om och hur dessa normer uttrycks i faktiska handlingar vet man ännu inte.

Betydelsen av hjälparens kön

Går det att upptäcka någon könsskillnad i hur omgivningen reagerar på utsatta kvinnors behov av socialt stöd? Hur agerar kvinnor och män på aktiva respektive passiva avslöjanden? Frågan om sexuella övergrepp, socialt stöd och genus har studerats mycket lite.

Psykologen Mary Armsworth har funnit att det finns en statistiskt säkerställd skillnad mellan en professionell hjälparens kön och hur kvinnor värderat hjälpen. Kontakten med manliga hjälpare varade längre och värderades lägre. Även andra forskare har noterat att kvinnliga terapeuter värderats högre än manliga av kvinnor som utsatts för sexuella övergrepp.³⁷ De interventioner som respondenterna i Armsworths studie värderade högst var att bli bekräftad och försvarad, att få empatisk förståelse och att slippa utsättas för förlöjliganden och förakt, alltså att omfattas av både rättvisa och omsorg. Bemötanden som kvin-

norna erfarit och upplevt som skadliga var att inte få bekräftelse, att bli skuldbelagd för övergreppen, att bli bortstött och att bli utnyttjad eller kränkt på olika sätt.

Sexuella övergrepp begångna av hjälpare förekom som en form av kränkning. 23% (n=7) av kvinnorna hade blivit involverade sexuellt med en person i en hjälparens roll. Ytterligare 23% rapporterade andra former av kränkningar. Hur varje bemötande var kopplat till hjälparens kön har inte författaren beskrivit, utom när det gäller sexuella utnyttjanden, där samtliga hjälpare var män. Sex av de sju kvinnor som utnyttjats sexuellt hade aktivt avslöjat att de varit utsatta för incest.

Liknande sexuella exploateringar i hjälparelationer beskrivs också i andra empiriska studier och teoretiska artiklar.³⁸ Under de senaste 30 åren har man internationellt börjat synliggöra och forska om sexuella kontakter mellan professionella hjälpare och klienter. Enligt Pope och Bouhoutsos har 6.4% av psykiatrikerna och 9–12% av psykologerna i USA haft sexuella kontakter med sina klienter.³⁹ Hälften av de 50 etikanmälningar som American Psychological Association utredde 1995, och som ledde till indragna licenser, bestod av tjänstefel till följd av sexuellt utnyttjande. 85% av dessa inbegrep en manlig psykolog och en vuxen kvinnlig klient.⁴⁰

Flera författare skriver att de kvinnor som blir sexuellt exploaterade av terapeuter i stor utsträckning har varit utsatta för incestuösa relationer som barn. Incest har beskrivits som den viktigaste bakgrundsfaktorn till sexuella terapeut-klientrelationer och utsatta kvinnor betraktas som en högriskgrupp för sådana kontakter. Man har till och med knutit ett syndrom till problemet, i engelskspråkig litteratur kallat *Therapist-Patient Sex Syndrome*. Syndromet bär starka likheter med konsekvenserna

av tidiga sexuella övergrepp.

Det är mer oklart ifall samtliga de kvinnor som blivit exploaterade har försökt avslöja och samtala om sexuella övergrepp, alltså om det finns några kvantitativa statistiska samband mellan direkta avslöjanden och utnyttjanden i hjälprelationer. Spåren visar sig på andra sätt. Genom de argument som används när en terapeut förklarar och rättfärdigar den sexuella kontakten med en klient kan vi få en bild av hur det kan se ut.

I Mary Armsworths studie hade fem av de sju exploaterade hjälparna/männen uppgivit att sexuella handlingar skulle vara till hjälp för kvinnans bearbetning av de tidiga övergreppen. Dessa argument överensstämmer med vad som kommit fram i andra studier och liknar de övertalningar som förövare använder för att manipulera och bryta ner barnets motstånd vid sexuella övergrepp: handlingarna sker för hennes eget bästa. Att aktivt artikulera sina erfarenheter kan alltså innebära en direkt fara för utsatta kvinnor i hjälpande relationer, och sexuell dominans ser ut att vara ett sätt som män kan reagera på när kvinnor aktivt söker hjälp.

Är omsorg möjlig?

I omsorgens moralitet finns ömsesidighet. I ömsesidighet ser vi, uppskattar, värderar och tolererar varandra. Är det nödvändigt att vara en hel människa för att kunna uppleva och handla med ömsesidighet – och vad innebär det att vara hel? I sexuella övergrepp finns handlingar som klyver och splittrar barnets inre dialog och verklighetsupplevelse. Sexuella övergrepp är tillitsbrott som leder till misstro mot andra människor. Innebär det att inre splittring och misstro blir ett hinder för ömsesidighet? Är ömsesidighet alltid en möjlighet?

Ömsesidighet är den verkliga relationen,

skriver Simone de Beauvoir i *Det andra könet* (s. 307). Den innebär ett erkännande mellan individerna, en bekräftelse av varandras friheter. Var och en vill vara väsentlig och erkänner varandra i äkthet som *den Samme*, som väsentliga subjekt, inte bara genom vänskap eller kärlek, utan också i besvikelse, hat och rivalitet. Ömsesidighet framstår bara som omöjlig när den andre är en Andre även för sig själv. Vad innebär det?

Begreppet *den Andre* beskriver bland annat den roll kvinnor ges av män. Som den Andre är hon ett objekt i en underordnad, förtryckt position. Som den Andre är också barnet vid sexuella övergrepp:

Förtinglig-görandet hotar barnets existens. Hon är inget ting men behandlas som ett. Det väcker känslor av utplåning och förintelse [...] Något inom henne går sönder, hon splittras, helheten går förlorad, kroppen – som en plats att leva i – domnar bort. Hon blir 'som om' ett objekt.⁴¹

Blir hon då också en Andre för sig själv, alltför traumatiserad av övergreppen för att kunna möta en annan människa? de Beauvoir svarar att ett absolut tillstånd inte existerar, där en kvinna är ett absolut Andra. Den kvinna som alienerats i sitt medvetande är ingen levande varelse av kött och blod. Hon är ett mystiskt väsen, en statisk myt, en projektion reducerad till den Andre. Myten bortser från hennes unika aspekter, sammanfattar henne till Kvinnan – eller *den Utsatta Kvinnan* – en mystisk universell essens.

Men en kvinna *är* ingenting i sin rena subjektivitet, menar de Beauvoir: "... essensen föregår inte existensen" (s. 311). Enligt de Beauvoirs analys finns inte någon sanning om vem kvinnan är. Hon gör sig till den hon är.

Hon är inte given på förhand. Hon är ett *vardande* (s. 68). På samma sätt är den kvinna som utsatts för sexuella övergrepp under sin uppväxt ingen absolut konstans på grund av att hon varit utsatt. Hon har inga särskilda egenskaper som gör henne till ett absolut väsen som Utsatt Kvinna. Hon *är*, och *vad* hon är avgörs av den situation hon befinner sig i. När hon värderar sig gör hon det utifrån bestämda samhälleliga värden.

Ur ett feministiskt etiskt perspektiv är därför ingen människa som utsatts för sexuella övergrepp en statisk entitet. *Att ha varit utsatt för sexuella övergrepp är inte en egenskap.* Hon är inte förbrukad som subjekt, inte förstörd. Att se och handla gentemot henne som om hon vore ett objekt oförmöget till ömsesidighet, är att stigmatisera, att göra till den Andre, att underordna, förtrycka. Hennes trauma gör henne inte blind för ömsesidigheten när hon möter den. Så länge hon lever är hon ett subjekt, i sitt vara riktad mot något. Hon har, för att tala med filosofen Martin Heidegger, ett dynamiskt drag. Hon sträcker sig ut ur sig själv mot ett möjligt vara, är alltid på väg.⁴² de Beauvoir benämner detta drag *transcendens*: ”Vi ser kvinnan som en mänsklig varelse som eftersträvar värden i en värld av värden” (s. 84–85). Detta måste också gälla en kvinna som utsatts för sexuella övergrepp. I sin strävan är hon uppfinningsrik, aktiv. Beskriven i ljuset av de Beauvoirs existensfilosofi kan hon i varje enskild situation välja att bekräfta sitt äkta vara såsom transcendent subjekt eller att alieneras till ett objekt.

Är detta ett reellt val hon har? Mitt svar blir: *När* en kvinna försöker avslöja övergrepp hon varit utsatt för, oavsett om hon gör det aktivt eller passivt, hävdar hon sig som subjekt. ”Jag hade inget val. Jag var tvungen att berätta för att överleva, och leva”, kanske hon

säger. Oavsett om hon talar genom kroppen eller genom medvetandet sträcker hon sig ut mot ett möjligt vara. Mot något helt.

Egentlig existens representerar helheten, menar Heidegger. Den oegentliga tillvaron är något partiellt, något separerat. Det som gjorts mot den som tagits med våld kan inte göras ogjort men det kan bli något annat, något helt. Den helhet som fanns före övergreppen blir, med de Beauvoir, i avslöjandet möjlig att återupprätta. I den ömsesidiga relation där bägge parter bekräftar varandra som subjekt kan hon sammanfoga sin separerade kropp och värld. Helandet från traumat blir möjligt men är i sig inte heller någon essens. Det är lika omöjligt för någon att *vara hel* eller vara läkt, som det är att *vara förstörd*. Helandet är ingen essens, ingen egenskap utan *ett sätt att leva* och en situation att vara i. Avslöjandet blir en nödvändighet för att kunna leva ett autentiskt, helt liv.

Du är tvungen att berätta för någon, annars blir du aldrig fri.⁴³

I en rapport från svenska Rädda Barnen, där man studerat avslöjanden i samband med barnpornografibrott, hade ingen av de utnyttjade barnen avslöjat övergreppen spontant. Författarna ställer frågan: ”Varför berättar de inte?” Deras svar blir att barn inte vill eller kan minnas de känslor och konsekvenser som är förknippade med övergreppen. Men det är bara en del av sanningen. Flera studier visar att kvinnors och barns avslöjanden följer en bestämd logik. De avslöjar när det är möjligt. Medan vuxenvärlden söker efter tecken och signaler på om barn varit utsatta, söker barn och vuxna brottsoffer efter tecken och signaler på om det är en trygg och säker plats där det går att tala. Brottsoffren väljer aktivt personer som de vet har någon liknande erfarenhet; personer som

har tid och intresse för dem och som kan skapa en trygg situation där det känns lätt att berätta om övergreppen; personer som är accepterande, mottagliga och som de tror kommer att ge dem skydd.⁴⁴

Empirisk forskning har visat att förmågan att uppleva socialt stöd inte är skadad hos den som varit utsatt för sexuella övergrepp, trots att traumat innebär skadad tillit till andra människor. Ett flertal undersökningar tyder på att avslöjanden, i sammanhang där man upplever sig ha ett socialt stöd, är en nyckel till återhämtning efter sexuella övergrepp. Barns svårigheter minskar t ex när de blir trodda och beskyddade av familjen, framför allt av (icke-förövande) mödrar.⁴⁵

I internationella studier som jag refererat till i denna artikel har kvinnor beskrivit att avslöjande och bekräftelse varit viktiga delar i stödet från andra människor. Omsorg i termer av äkthet, gemenskap, ömsesidighet och jämbördighet är kvaliteter i helande relationer som är betydelsefulla för kvinnor utsatta för våld av olika slag.⁴⁶ Ur ett genusvetenskapligt etiskt perspektiv ser därför rättvisa och omsorg ut att vara olika men lika betydelsefulla delar i ett socialt stöd. Rättvisa utan omsorg, och omsorg utan rättvisa, innebär exklusion.

I den här artikeln har jag undersökt relationen mellan avslöjanden om sexuella övergrepp och samhällets beredskap att hantera sådana avslöjanden. Det har jag gjort genom att diskutera frågor om tystnad och talan. Till min hjälp har jag haft aktuell forskning, kvinnors berättelser om avslöjanden och centrala begrepp inom feministisk etik. Jag har visat att det vid sidan om det officiella definitionen av sexuella övergrepp som samhällsproblem finns en inofficiell utslutning av brottsoffren själva och talet om övergreppen. Genom att sammanställa resultaten från ett flertal svenska och in-

ternationella studier har jag funnit att det är mycket svårt att bli upptäckt och bekräftad såsom brottsoffer av myndigheterna. Ett fåtal promille av alla barn som utsätts får uppleva att rättvisa skipas. Det ser heller inte ut att vara lättare för samhället att hantera det aktiva talet, än det passiva. Den som avslöjar sexuella övergrepp riskerar till och med att själv bli åtalad, eller utsatt för övergrepp när hon söker hjälp.

I mitt resonemang har jag omformulerat frågan om hur man kan förstå att ett brott skett, till en fråga om vad som är tillåtet att se och tala om. Om det artikulerade talet vore fullt möjligt skulle fler anmälningar komma från svenska skolor; fler medier tillåta kvinnor yttrandefrihet; inga åtal väckas mot den som avslöjar sexuella övergrepp; och fler av de anmälningar som görs till polis eller socialtjänst skulle uppkomma genom avslöjanden från barnen själva.

Hur lagar skrivs och används speglar den tid och de värderingar som råder. Hade ett rättsperspektiv baserat på respekt och jämlikhet varit generellt etablerat som norm skulle inte män i rollen som terapeuter bemöta kvinnors avslöjanden med nya sexuella kränkningar. De mansdominerade politiska och juridiska systemen skulle inte heller tillåta att förövare går fria i den utsträckning de gör. Vilka normer, värderingar och intressen som istället styr talet och tystnaden i samhället, är mycket angeläget att studera.

Noter

1. Passagen är en ordlek med ett citat av Wittgenstein: "Vad man icke kan tala om, därom måste man tåga". Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Doxa 1982, s. 122.

2. Yvonne Löfquist: "Hemska ormar och fula gubbar", *Här bor jag. Kvinnors berättelser om incest, rituella och andra sexuella övergrepp*, red. Maria Nyman, Förlags ab Gondolin, Stödcentrum BEDA och Riksorganisationen stödcentrum mot incest 2002, s. 46.
3. I begreppet sexuella övergrepp inräknas alla handlingar eller situationer med sexuell innebörd som påtvingas ett barn av en person som är äldre än barnet. Se Carl Göran Svedin: "Definitioner och lagstiftning", *Sexuella övergrepp mot flickor och pojkar*, red. Carl Göran Svedin, Studentlitteratur 2002.
4. Ninni Carlsson: "När hela jag får finnas": *kvinnors bearbetning av sexuella övergrepp i barndomen*, Vårdhögskolan i Göteborg & Stödcentrum BEDA 1998.
5. Christine A Courtois: "Healing the Incest Wound. A Treatment Update with Attention to Recovered-Memory Issues", *American Journal of Psychotherapy* 51, 1997:4.
6. Se exempelvis Melodie S Broden och Albert A Agresti: "Responding to Therapists' Sexual Abuse of Adult Incest Survivors. Ethical and Legal Considerations", *Psychotherapy* 35 1998:1 och Jos Frenken och Bram Van Stolk, "Incest Victims. Inadequate Help by Professionals," *Child Abuse & Neglect* 14 1990.
7. Se exempelvis Mary W Armsworth: "Therapy of Incest Survivors: Abuse or Support?", *Child Abuse and Neglect* 13 1989 och Judith L Zaleski: *Breaking the Rule of Silence: The Healingprocess of Adult Female Survivors of Childhood Incest*, Ann Arbor, UMI 1995.
8. Begreppet socialt stöd innefattar olika modeller för, och förståelser av vad det är i den sociala omgivningen som påverkar stress, välbefinnande och hälsa. Se exempelvis Ulla-Carin Hedin: *Socialt stöd på arbetsplatsen vid sjukdom*, Göteborgs universitet 1994, s. 29-49.
9. Alison M Jaggat: "Globalizing Feminist Ethics", *Decentering the Center*, red. Sandra Harding, Indiana University Press 2000.
10. Se Eva Gothlins förord till Simone de Beauvoir: *Det andra könet*, Norstedts 2002.
11. Nea Mellberg: "Sexuella övergrepp mot barn ur ett feministiskt sociologiskt perspektiv", *Makt och kön. Tretton bidrag till feministisk kunskap*, red. Gudrun Nordborg, Symposium 1997, s. 203.
12. Begreppet är hämtat från den skönlitterära antologin *Här bor jag*, red. Maria Nyman, Förlags ab Gondolin, Stödcentrum BEDA och Riksorganisationen Stödcentrum mot incest 2002. Begreppet återfinns också i amerikanska studier under benämningen *rule of silence*.
13. Retro- och prospektiva studier visar att mellan 31 och 62% av brottsoffren reagerar med så kallad psykogen amnesi. Riskfaktorer är närheten i relation till förövaren och barnets ålder. Ju yngre desto högre risk. Se Jennifer J Freyd: *Betrayal Trauma. The Logic of Forgetting Childhood Abuse*, Harvard University Press 1996.
14. Barnets svårigheter att berätta finns dokumenterat bl a i Carl Göran Svedin: *Sexuella övergrepp mot barn. Upptäckt och konsekvenser*, Socialstyrelsen 2000. Om traumat se även David Finkelhor och Angela Browne: "Initial and Long-Term Effects: A Conceptual Framework", *A Sourcebook on Child Sexual Abuse*, red. David Finkelhor. Newbury Park: Sage Publications 1991.
15. Frenken och Van Stolk 1990.
16. Carlsson 1998.
17. Inger Grahn: *Sexuella övergrepp på barn. Varför är det så tyst i skolan?*, Umeå universitet & Stödcentrum BEDA 1991.

18. Ninni Carlsson och Maria Nyman: *Bryt tystnaden! Projekt rapport 2. Förebyggande arbete mot sexuella övergrepp*, Stödcentrum BEDA 2002.
19. Svenska studier visar att mellan 7 och 12% av flickorna och 1–4% av pojkarna blir utsatta för sexuella övergrepp. Se Carl Göran Svedin, *Sexuella övergrepp mot barn. Definitioner och förekomst*, Socialstyrelsen 1999.
20. Sexuella övergrepp begås till mellan 85 och 95% av män. De sker i alla sociala klasser och kulturer. Det är 2.5 gånger vanligare att flickor blir utsatta än pojkar. Se t ex Michael Larsson, Carl Göran Svedin och Christina Warfvinge: "Orsaker och risker. Vuxna förövare och deras offer", *Sexuella övergrepp mot flickor och pojkar*, red. Carl Göran Svedin, Studentlitteratur 2002.
21. Phyllis Graham-Dickerson: *The Role of Disclosure in Incest Survival. Resurrection of the Buried Self*, Ann Arbor UMI 2001.
22. Carol Gilligan: "Moral Orientation and Moral Development", *Ethics. Classical Western Texts in Feminist and Multicultural Perspectives*, red. James P Sterba 2000.
23. Marilyn Friedman: "Beyond Caring. The De-Moralization of Gender", *Justice and Care. Essential Readings in Feminist Ethics*, red. Virginia Held, Westview Press 1995, s. 70, min översättning.
24. David Finkelhor: "A Review of Programs and Research", *A Sourcebook on Child Sexual Abuse*, Sage 1991.
25. Se Svedin 1999 och 2000 samt Christian Diesen: "Att utreda sexuella övergrepp mot barn. En lägesbeskrivning ur Stockholmsperspektiv", *Sexuella övergrepp mot barn. Bevis 6*, red. Christian Diesen, Norstedts Juridik 2001; Brottsförebyggande rådet: Brottsstatistik. <http://www.bra.se> 2004.
26. Bodin, Boström och Kino: *Sexutnyttjade barn i underläge i rätten*, <http://www.sr.se> 2004-05-13.
27. Anette C Baier: "The Need for More Than Justice", *Justice and Care. Essential Readings in Feminist Ethics*, red. Virginia Held, Westview Press 1995, s. 49.
28. Maria Nyman: *Att bli synlig. Kvinnor giltiggör erfarenheter av incest, rituella och andra sexuella övergrepp*, Stödcentrum BEDA 2003.
29. Bodin, Boström och Kino: *Kvinnor tvingas fly för att skydda barnen*, <http://www.sr.se> 2004-05-24.
30. Jaggars 2000.
31. Nyman (red.) 2002, s. 25.
32. Se Maria Stern: *Naming in/Security – Constructing Identity: 'Mayan-women' in Guatemala on the Eve of 'Peace'*, Institutionen för freds- och utvecklingsforskning, Göteborgs universitet 2001 och Dorte M Søndergaard: "Destabiliserande diskursanalys. Veje ind i poststrukturalistisk inspireret empirisk forskning", *Kön och tolkning. Metodiska möjligheter i kvalitativ forskning*, red. Hanne Haavind, Natur och kultur och Gyldendal akademisk 2000.
33. Se Graham-Dickerson 2001; Sandra Petronio och Lisa A Flores: "Locating the Voice of Logic. Disclosure Discourse of Sexual Abuse", *Western Journal of Communication* 61 1997:1 samt Zaleski 1995.
34. Baier 1995, s. 48, min översättning.
35. Virginia Held: "The Meshing of Care and Justice", *Hypatia* 10, 1995:2, s. 131, min övers. Om rättvisa och omsorg, se även Baier 1995, Friedman 1995, Gilligan 2000.
36. Författare som jag refererar till om moralitet och kön är Friedman 1995, Gilligan 2000 och Rosemarie Tong: *Feminist Ethics. Historical Background Stanford Encyclope-*

- dia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/feminism-ethics> 2002.
37. Se Armsworth 1989 och Nancy Jo Melucci: *Correlates of Successful Therapy Reported by Adult Survivors of Childhood Sexual Abuse*, Ann Arbor UMI 1992.
  38. Se Mary W. Armsworth: "A Qualitative Analysis of Adult Incest Survivors' Responses to Sexual Involvement with Therapists", *Child Abuse & Neglect* 14 1990; Carlsson 1998; Frenken och Van Stolk 1990; Anna Luise Kirkengen: "Innskrevet i kroppen", *Tidsskrift for Den norske lægeforening* 120, 2000:13.
  39. Armsworth 1989.
  40. Broden och Agresti 1998.
  41. Carlsson 1998.
  42. Benkt-Erik Benktson: *Varat och tiden. Introduktion till Martin Heideggers tänkande*, 3 uppl., Liber förlag 1983, s. 57.
  43. Zaleski 1995, s. 44.
  44. Se Carl Göran Svedin och Christina Back: "Varför berättar de inte? Om att utnyttjas i barnpornografi", *Rädda Barnen* 2003 samt not 31.
  45. Se bland andra M G Runtz och J R Schallow: "Social Support and Coping Strategies as Mediators of Adult Adjustment Following Childhood Maltreatment", *Child Abuse & Neglect* 21 1997:2 och K A Kendell-Tackett, L Meyer Williams och D Finkelhor: "Impact of Sexual Abuse on Children. A Review and Synthesis of Recent Empirical Studies", *Psychological Bulletin* 113, 1993:1.
  46. Pat A Bradway: *Healing Qualities of Relationships. Voices of Women Survivors of Interpersonal Trauma*, Ann Arbor UMI 2001.

Summary

This essay explores girls' and women's disclosure and society's readiness to handle child sexual abuse. Disclosure and readiness is analysed both on an institutional and individual level. By turning to empirical research on sexual abuse, women's stories about disclosure and concepts used in feminist ethics and moral philosophy, the author problematizes the questions of if, how and where disclosure, social support and healing can take place. She argues that voice and silence, two of the central themes in 20th century feminism, are also central to the experiences of sexual abuse victims and their need for social support. The question of how victims can be discovered or assessed is reframed to a question of what one is allowed to see and speak about in our society. Both the victim and her network of potential helpers are restrained in their abilities to know what has taken place, to speak about it and to act on it.

Instead of understanding effects and symptoms of sexual abuse as exclusively medical or psychological problems, they can be perceived and interpreted as embodied communication. When subdued, excluded, deprived of justice and prevented from revealing the secret, the body of the survivor speaks instead. There is some empirical evidence that society's reactions to different kinds of sexual abuse disclosure are gendered. Female survivors have estimated female therapists as being more helpful and sexually abused women are at risk of being sexually exploited by male professionals. A deeper understanding of if (and how) responses to sexual abuse disclosure are gendered is lacking. However, when healing from the trauma of sexual violence, disclosure, justice and care seem to be important aspects of social support.

Ninni Carlsson

Institutionen för socialt arbete
Göteborgs universitet
Box 720
SE 405 30 Göteborg
ninni.carlsson@socwork.gu.se